

XVIII

a m ž i a u s
studijos

1

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė:
tarp tradicijų ir naujovių

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

1

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė:
tarp tradicijų ir naujovių

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

LII
LEIDYKLA

Vilnius
2014

Redaktorių kolegija

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline (Lenkija), Londono universiteto koledžas

Dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Lietuvos edukologijos universitetas

Dr. Andrej MACUK

Baltarusijos mokslų akademijos Baltarusijos istorijos institutas

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Adam STANKEVIČ (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Doc. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ (pirmininkė)

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VASKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas

Recenzantai

Dr. Aistė PALIUŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Dr. Agnius URBANAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas: rstukiene@mail.lt, stukiene@istorija.lt

Knygos leidybą pagal „Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-47).

© Lietuvos istorijos institutas, 2014

ISBN 978-9955-847-86-1

ISSN 2351-6968

PIERWSZY KAFFENHAUZ W GRODNIĘ

NATALIA SŁIŹ

Adnotacja. Historia kawy, podobnie jak historia życia codziennego, przyciągają uwagę badaczy. Jednak o kawie w Grodnie mamy w historiografii jedynie krótkie wzmianki. Nie jest znany dokładny rok przywiezienia kawy do Grodna, ale w drugiej połowie XVIII wieku kultura picia kawy już dotarła do miasta. Powiązane to było z działalnością podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Antoniego Tyzenhauza i założeniem przez niego dzielnicy przemysłowej Horodnica. Data pojawienia się kaffenhauzu w Grodnie nie jest znana. Na mapie Horodnicy z 1780 roku jest on już ulokowany. Był zbudowany z drewna. W roku 1795 roku w budynku kaffenhauzu mieściła się karczma.

Słowa kluczowe: kaffenhauz w Grodnie, kultura picia kawy.

Życie codzienne od niedawna zaczęło budzić *zainteresowanie* historyków. Kierunek badawczy obejmuje wiele tematów: od osobliwości mieszkania do jedzenia. Historia kawy, podobnie jak historia życia codziennego, przykuła uwagę badaczy¹. Jeśli chodzi jednak o kawę w Grodnie mamy jedynie krótkie wzmianki o istnieniu kaffenhauzu².

Kawę do Europy Zachodniej zaczęli przywozić w XVII wieku z Azji kupcy i dyplomaci. W dużych miastach pojawiły się kawiarnie. W XVIII wieku zwiększył się popyt na kawę³. Na terenach Rzeczypospolitej kawa była znana od XVII wieku, ale została rozpowszechniona w XVIII wieku. Większość towaru przywożono na teren Polski przez Gdańsk. Kawa od początku była napojem szlacheckim. Funkcjonowały nawet nowe formy spotkań towarzyskich – „Kawy z tańcami”. Potem moda na picie kawy przeszła na całe państwo. W miastach zaczęto budować kaffenhauzy⁴.

1 Leszek Rum, *Kawa, legenda, historia, anegdota – receptariusz*, Wrocław: Wydawnictwo w Kolorach Tęczy, 2000; Maguelonne Toussaint-Samat, *Historia naturalna i moralna jedzenia*, Warszawa: W.A.B., 2000; Ewa Wendland, *Kawa, herbata i czekolada. Nowe napoje w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej – ich wpływ na życie codzienne*, Toruń: Dom Wydawniczy Duet, 2008 i in.

2 Юры Гардзеў, *Магдэбуржская Гародня*, Гародня–Вроцлаў: Wrocławska Drukarnia Naukowa PAN, 2008, s. 45.

3 Фернан Бродель, *Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV–XVIII в.*, т. 1, *Структуры повседневности: возможное и невозможное*, Москва: Прогресс, 1986, s. 277–279; Leszek Rum, *op. cit.*, p. 22–27; Ewa Wendland, *op. cit.*, p. 45–56.

4 Jerzy Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Wrocław: Ossolineum, 1970, p. 453–456; Ewa Wendland, *op. cit.*, p. 60–86, 153–156, 159, 180–181.

Nie jest znany dokładny rok przywiezienia kawy do Grodna. Ale w drugiej połowie XVIII wieku kultura picia kawy doszła już do miasta. Powiązane to było z działalnością podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Antoniego Tyzenhauza. Z jego inicjatywy została założona dzielnica przemysłowa na przedmieściu Grodna – Horodnica albo Suche Sioło, na brzegu rzeki Horodniczanki. Była ona położona w niedużej odległości od pałacu królewskiego (Zamek Nowy). A w latach 60. XVIII wieku obok Horodnicy rozpoczęto budowę rezydencji królewskiej Stanisławowo.

Zmiany na terenie Horodnicy znalazły najlepsze odzwierciedlenie na mapie Józefa Markiewicza z 1780 roku, która przedstawia większość budynków, schemat placów i ulic oraz rozwój Grodna za rządów Tyzenhauza⁵, oraz na planie Horodnicy z 1780 roku⁶. Tutaj wzniesiono pałac Tyzenhauza, oficynę teatralną, akademię medyczną, założono ogród botaniczny, pojawiły się manufaktury, domy bośniackie i inne budynki⁷.

Horodnica została zorganizowana jako miasto w mieście. Jedna część terytorium była przeznaczona na budynki administracyjne, druga – budynki edukacyjne, trzecia – manufaktury i domy pracowników. Oprócz tego do obsługi mieszkańców i gości miasta w dzielnicy zaplanowano karczmy, browar, piekarnię, kaffenhauz. Wzniesiono je obok głównej drogi, prowadzącej do centrum Grodna. Przed wjazdem do Horodnicy znajdowała się karczma Roskosza, za domami bośniackimi – karczma Wygoda, a naprzeciwko niej – kaffenhauz⁸.

Przyciągnięcie do Wielkiego Księstwa Litewskiego rzemieślników z Europy i sama epoka spowodowały pojawienie się kaffenhauzów. Wybudowano je także w Krynkach, Postawach⁹, Łosośnie¹⁰. Tyzenhauz był zainteresowany popularyzacją

5 Oryginał mapy znajduje się w Rosyjskim Państwowym Wojenno-Historycznym Archiwum w Moskwie (Российский государственный военно-исторический архив в Москве), f. 846, op. 16, sygn. 21871. Był niejednokrotnie publikowany. Przemysław Borowik, *Jurydyki miasta Grodna w XV–XVIII wieku. Stanowy podział nieruchomości*, Supraśl: Collegium Suprasliense, 2005, p. 19.

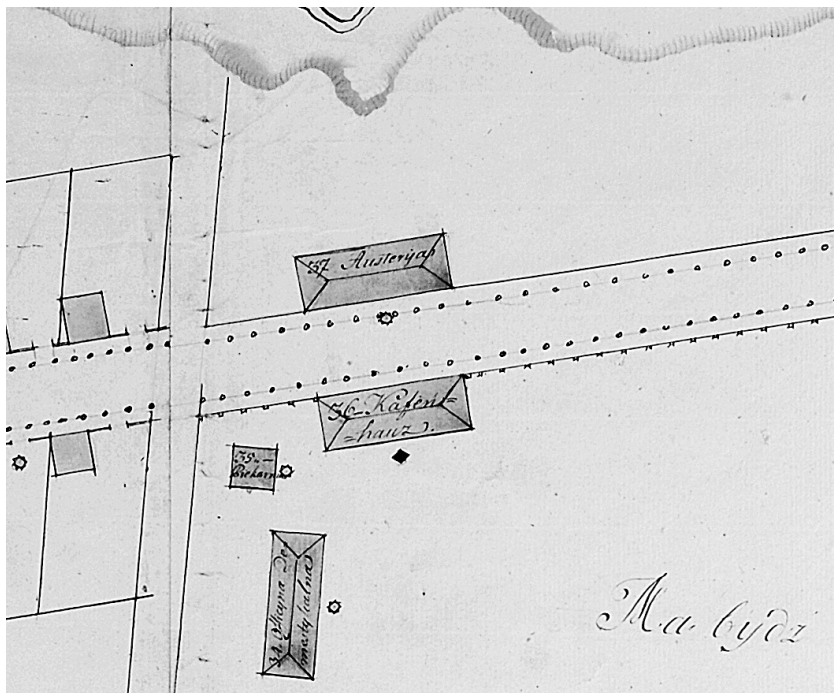
6 Gabinet rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Plan Horodnicy 1780 r., p.187/158.

7 Stanisław Kościalkowski, *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. 1–2, Londyn: Wydawnictwo Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Londynie, 1970–1971; Stanisław Szumański, Bośniacy w Grodnie końca XVIII w., in: *Rocznik Białostocki*, 1981, p. 151–167; E. Квитницкая, Строительство Тизенгауза в Гродно, in: *Архитектурное наследие*, 1958, № 11, s. 21–42; В. Калинин, Городница – городской ансамбль XVIII в., in: *Строительство и архитектура Белоруссии*, 1988, № 4, s. 34–36; Waleryj Morozow, Cechy klasycyzmu w planach posiadłości królewskich ekonomii grodzieńskiej końca XVIII wieku, in: *Klasycyzm i klasycyzmy. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Warszawa, listopad 1991*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994, p. 155–156.

8 Тамара В. Габрусь, Гродзенскія корчмы, in: *Архітэктура Беларусі: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск: Беларускае энцыклапедыя, 1993, s. 184. Dzisiaj ma miejscu kaffenhauzu znajduje się budynek główny Uniwersytetu Grodzieńskiego.

9 Waleryj Morozow, *op. cit.*, p. 147–154.

10 W inwentarzu Łosośny za rok 1780 jest opisany kaffenhauz: „Przy tymże gościncu w borku Kaffenhauz dwu piętrowy, co do ścian z kamieni wymurowany, dachowką pokryty. Wewnątrz

Kaffenhauz na planie Horodnicy 1780 r. [Fragment], Gabinet rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, Plan Horodnicy 1780 r., p. 187/158

kaffenhauzów. Jak wynika z rejestrów, był on miłośnikiem kawy [aneks 3]. W jego majątku w Żołudku oraz w domu w Grodnie do kawy używano filiżanek, łyżeczek, imbryków, piecyka do palenia, młynka do mielenia kawy i innych przedmiotów. Garnitur miedziany przekazano do kaffenhauzu grodzieńskiego. Do przygotowania kawy korzystano ze specjalnego zestawu. Pozwalał on opalić¹¹, zmłóci i przygotować kawę¹². W innych dokumentach pojawia się też wzmianka o czekoladnicy i cukiernicy. Oznacza to, że do kawy dodawano czekolady i cukru.

Naczynia do kawy stały się znane dopiero z początkiem spożywania tego napoju. Najpierw je importowano, potem zaś zaczęli wykonywać rzemieślnicy lokalni. Różne naczynia były używane zarówno w domach szlacheckich, jak i miesz-

nie skonczone⁶, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (dalej – AGAD), Archiwum Kameralne, sygn., III/182, s. 15.

11 Palenie kawy w szczególach opisane przez Anną Ciundziewicką: Anna Ciundziewicka, *Gospodyni litewska czyli Nauka utrzymywania porządku domu tudzież hodowania i utrzymywania bydła ptastwa i innych żywiołów*, Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1876, p. 252–253.

12 AGAD, Archiwum Tyzenhauza, sygn. D–5, s. 191, 212.

czańskich Rzeczypospolitej¹³. Przedmioty z zestawu Tyzenhauza nie były czymś wyjątkowym dla tamtego okresu. Moda dotknęła zarówno jego, jak i inne osoby.

Nowy napój wzbudził zainteresowanie. Informacje o kawie można było znaleźć w encyklopediach, kalendarzach czy książkach. Zalecenia dotyczące kawy pojawiały się w literaturze medycznej. Jedną z najciekawszych prac była specjalnie wydana książka o tradycjach picia kawy w Turcji. Autor zwrócił w niej uwagę na właściwości napoju, jego wpływ na zdrowie człowieka. Ważnym elementem przy przygotowywaniu kawy była dobra woda. W Turcji kawę spożywano bez cukru i mleka, chwalono kawę z mirrą¹⁴. Znane były nie tylko przepisy poświęcone przygotowaniu kawy, ale też innych potraw, na przykład, śmietany z kawą [aneks 4]¹⁵.

Najwcześniej, w 1700 roku, kawiarnie pojawiły się w Gdańsku, w 1706 roku – w Toruniu. Pierwsza kawiarnia w Warszawie została założona w latach dwudziestych XVIII wieku. Od tego czasu ilość miejsc przeznaczonych do picia kawy zaczęła rosnąć¹⁶. Przed założeniem kaffenhauza w Grodnie były jedynie karczmy. Data powstania kaffenhauza nie jest znana, najprawdopodobniej były to lata 70. Na planie Horodnicy z 1780 roku kaffenhauz już jest zaznaczony. Z inwentarza z tego roku wynika, że funkcjonował. Zbudowany był z drewna, kryty dachówką. Pod nim znajdował się sklep murowany, z okienkami z kratami żelaznymi [aneks 1].¹⁷

Inwentarz szczegółowy kaffenhauza pochodzi z 1795 roku. W tym czasie w budynku mieściła się karczma. Wymagała zreperowania dachu, okien, ścian i posadzki. W budynku znajdowały się ponadto sklepy murowane (5), izby szykowne (2), izba bilardowa, izby gościnne do mieszkania (5), kuchnia. Z inwentarza wynika, że był to zwykły budynek, który miał drzwi na zawiasach z zamkiem albo haczykami, albo zaszczepekami, okna na zawiasach, piece kaflowe [aneks 2]¹⁸. Napraw nie wykonywano od dawna, możliwe że od czasów Tyzenhauza. Wynikiem lokalizacji karczmy w pobliżu Horodniczanki było psucie się drewna. Od początku budynek miał pomieścić dużą liczbę osób. Były w nim pokoje służące do przygotowania kawy i izby do jej picia. Ale źródła nie zawierają informacji o tym, czy budynek był także wykorzystywany jako dom gościnny.

Zmiana profilu kaffenhauza była raczej powiązana z zyskiem. Dla właściciela bardziej rentowne było prowadzenie karczmy. Dla przykładu, w roku 1789 w Grodnie znajdowało się 26 karczem, 5 – na terenie Horodnicy¹⁹.

13 Ewa Wendland, *op. cit.*, p. 199–203, 206–213, 216–243.

14 Thadeusz Krusiński, *Pragmatographia de legitimo usu Ambrozji Tureckiej, to iest: Opisanie sposobu należytego zażywania Kawy Tureckiej*, Warszawa: W Drukarni Mitzlerowskiej Korpusu Kadetów J. K. Mći; 1769; Ewa Wendland, *op. cit.*, p. 112–122, 147–150.

15 Wojciech Wincenty Wielądsko, *Kucharz doskonały*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1786, p. 289.

16 Ewa Wendland, *op. cit.*, p. 244–248, 260, 264.

17 AGAD, Archiwum Kameralne, sygn., III/182, s. 12.

18 Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1219, ap. 1, b. 316, l. 2, 9, 25, 31v – 32v.

19 LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 582o.

Pojawienie się pierwszego kaffenhauzu w Grodnie może świadczyć o upowszechnieniu się kultury picia kawy i dostępności tego napoju dla mieszkańców miasta. Źródła nie przynoszą informacji o czasie istnienia kaffenhauzu, jego właścicielach czy oferowanym menu. Budynek był wzniesiony z drewna, dlatego nie dotrwał do naszych dni. Ale już te nieliczne posiadane informacje dowodzą, że miasto przejęło tendencje życia codziennego XVIII wieku.

Aneks

1. *Opis kaffenhauzu z Inwentarza budynków na Horodnicie 1780 r.*

AGAD, Archiwum Kameralne, sygn., III/182.

[12] 24to. Kaffenhauz z drzewa budowany, dachówką kryty. W nim drzwi podowych na zawiasach z klamkami 2. Pojedynczych na zawiasach z zamkami wewnętrznymi 18 y bez klamkow 2. Okien w ołów oprawnych z okiennicami podwoynymi 13. Pojedynczymi na zawiasach 14 y okienek nad drzwiami w ołów oprawnych 2. Pod nim sklep murowany do ktorego drzwi z zamkiem wewnętrznym na zawiasach 1. Bez zamkow z zaszczepami y proboiami 4 y okienek 3 z kratami zelaznymi.

2. *Opis kaffenhauzu, 1795 r.*

LVIA, f. 1219, ap. 1, b. 316.

[9] Wyciąg z raportu, 1795

3. Dom drewniany przed tym Kaffenhauzem zwany. Dachówką pokryty za ogrodem Horodnickim leżący. Frontem do ulicy Jezerskiej stawiony. W nim sklepów murowanych 3. Izb szykownych 2. Izba bilardowa zwana 1. Izb gościnnych do mieszkania 5. W tych wszystkich izbach okna potłuczone bardzo, w niektórych nawet ramy popsute. Podłoga prawie wszędzie pogniła. Pieca poruynowane, na dachu dachowna podziurowana. U dymnikow na dachu ramy y okna zupełnie popsute, nawet w niektórych miejscach od ogrodu Horodnickiego sciany mocno podgniły. Cały ten dom wielkiej potrzebuie reperacyi.

[25] Wyciąg z rejestru remanentów browaru Horodnickiego, 1795 r.

W domie drewnian(ym) Kaffenhauz zwany

Szklane

Flasza połgarcowa 1 – 12 gr.

Gęsior 1 – 1 zł. i 15 gr.

Butelek 70 a gę²⁰ 6 – 14 zł.

Szklanka 1 – 3 gr.

Kieliszek 1 – 12 gr.

20 Taki skrót w dokumencie.

Drewniane

Stołow 8 af 3 – 24 zł.

Stołkow 6 a gę 15 – 3 zł.

Stoļ do kregļi 1 popsuty

Zydlow 7 a gę 20 – 4 zł. i 20 gr.

Konewek 2 a gę 10 – 20 gr.

Szafa 1 – 8 zł.

[31 v]

Dom szynkowy drewniany kaffenhausen zwany, dachowką kryty z kominami za dach wyprowadzonymi, idąc z mostu Horodnickiego ku Roskoszy powzdłuż ulicy po lewy ręce stoiający.

Do ktorego wchodząc od mostu Horodnickiego drzwi z ulicy pierse podwoyne na zawiasach z zaszczipką. Po lewy ręce kurytarzyk, w ktorym stancyka od frontu znacząca kuchenka. W ney kuchnia murowana z prętem zelaznym do polapu wszrubowanym. Z ney wyszedłszy obok stancya druga. Do ktorey wchodząc drzwi poiedyncze na zawiasach bez zamku. W ney piec kafel zielionych, okno podwoyne na zawiasach z kruczkami. Drzwi drugie do alkierzyka poiedyncze na zawiasach bez zamku. W ktorym okno jedne podwoyne na zawiasach z kruczkami. Z tego wyszedłszy po lewy ręce stancya goscinna. Do ktorey drzwi poiedyncze na zawiasach bez zamku. W ney piec kafel zielonych dwie stancye ogrzewaiący. Okien na zawiasach z kruczkami 2. Alkowa do sypiania, obok ktorey po obu stronach alkierzyki. W tych drzwi dwoie na zawiasach bez zamkow. Okien na zawiasach z kruczkami 2. Z tey stancyi wychodząc do izby drugiey goscienney. Drzwi poiedyncze na zawiasach z zamkiem wnętrznym. W ney okno jedne na zawiasach z kruczkami. Z tey wychodząc na kurytarza drzwi dwoie. Jedno na zawiasach z zamkiem wnętrznym, drugie na zawiasach bez zamka. Z kurytarza y od frontu wchodząc po prawey stronie izdebka do ktorey drzwi poiedyncze na zawiasach z zamkiem wnętrznym. [32] W ney okno na zawiasach z kruczkami jedne. Piec z kafel saledynowych. Dwie stancye ogrzewaiący w lewo z ney wzięwszysie izba. Do ktorej wchodząc drzwi poiedyncze na zawiasach z zamkiem wnętrznym. Okno w drzewo oprawne na zawiasach z kruczkami. W tey stancyi drzwi dwoie na kurytarz. Jedne na zawiasach z zamkiem wnętrznym, drugie na zawiasach bez zamka. Z tey izby wraciąc się do pierwszej po lewy ręce izba wielka szykowna. Do ktorey wchodząc drzwi poiedyncze na zawiasach z zamkiem wnętrznym. W ney piec kaflany saledynowy. Okien od frontu na zawiasach z kruczkami 3. Od ogrodu takich że okien 3. W tey izbie szynkowej procz pierwszych do wchodu drzwi dwoie na zawiasach francyskich bez zamkow. Z takowey izby daley idąc kurytarz. Do ktorego wychodząc drzwi poiedyncze na zawiasach z zamkiem wnętrznym. W tym kurytarzu po lewy ręce izdebka. Do ktorey wchodząc drzwi na zawiasach bez zamka. W ney piec szary kaflany z

komieniem. Okien na zawiasach z kruczkami 2. Z tej idąc po prawą stronę izba duż do ktorej wchodząc drzwi pojedyncze na zawiasach bez zamka. W niej piec kaflany saledynowych. Okien na zawiasach z kruczkami 7. Z tej izby wychodząc ku kurytarzowi izdebka. Do ktorej wchodząc drzwi pojedyncze na zawiasach bez zamka. W niej okno na zawiasach z kruczkami jedne. Wychodząc z tej izdebki na korytarz drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem wewnętrznym. Z kurytarza zaś wychodząc na ulice drzwi podwojne na zawiasach z sufryglami bez zamkow. [32 v] Pod tym kaffenhauzem sklep murowany. Do ktorego z pierwszego kurytarza od mostu wschody. Do nich wchodząc okienko małe z kraty żelaznej. Po lewey ręce sklepik. Do niego drzwi pojedyncze na zawiasach z zaszczipką. W prawą stronę idąc sklepik 2gi do ktorego drzwi na zawiasach bez zamka. W nim okno jedne z kraty żelaznej. Sklepik 3ci, do niego drzwi na zawiasach bez zamka. Okienki z kratą żelazną. Sklepik 4ty do ktorego drzwi pojedyncze na zawiasach z zamkiem wewnętrznym. Okien z kratami żelaznymi 3. Z tego wychodząc sklepik 5ty do ktorego drzwi na zawiasach z zamkiem wewnętrznym y okienko jedne z kratą żelazną.

3. Zestaw dla picia kawy Antoniego Tyzenhauza, podskarbiego Wielkiego Księstwa Litewskiego

Z inwentarza dworu A. Tyzenhauza w Żołudku, 1796 r. AGAD. Archiwum Tyzenhauza, sygn. D-5.

[191] Inwentarz kaftyreni de datta ut supra spisany

Porcellana

Filizanek kubeczkow z spodkami par 2

Kubeczkow od filizanek bez spodkow szt 2

Srebro

Łyzek małych kawiarnych sztuka 1

Kamienne

Imbrykow do kawy dużych 3

Miedź

Kociołek do herbaty 1

Błacha

Imbryk tureckich wielki do kawy 1

Imbryk ordynaryiny duży 1

Imbryk sredni 1

Imbryk owalowy do klarowania kawy 1

Czokoladnica z wałeczkiem drzewnianym 1

Cukiernica lakierowana 1

Tac do kawy lakierowany stary 2

Puszka do herbaty

Fajans
 Imbrykow do kawy 2
 Imbryk do herbaty 1
 Zelazo
 Piecyk do palenia kawy obregły 1
 Młynek do mielenia kawy więkozy 1

Z opisu rzeczów w Grodnie, b/d.
 [212] Kafer
 Imbrykow srebrnych kafianych 2
 Imbryk od herbaty srebrny 1
 Cukienięka srebrna 1
 Nalewka srebrna 1
 Łyzeczek srebrnych 3
 Łyzeczka do cukru 1
 Filizanek par 5 y poł
 Młynek do tarcia kawy
 Imbrykow tureckich białych 6
 Imbryk miedziany [?] 1
 Kociołkow do wody miedzinych 2
 Saganek miedziany 1
 Łyzka srebrna do mleka 1
 Garnitur miedziany do kaffenhauzu oddany
 Puszka zepiana z herbatą
 Puszek zepianych do kawy 2

4. *Recepta Śmietany z kawą z księgi W. Wielądka „Kucharz doskonały“ (Warszawa 1786):*
 [289]

Śmietana z kawą

Trzy pół kwatery wody w imbryczek, zagotowawszy wsyp dwie uncje kawy, zamięszaj, przystaw do ognia, niech się 4 lub 5 razy zburzy, odstaw, aby się ustala, wlej potem w rondel z kwartą mleka i kawalkiem cukru, wygotuj w miarą ile potrzeba na półmisek, wlej pięć żółtko z szubcią mąki, przeley śmietany; precedź przez sito na półmisek, na którym masz wydać, postaw na rondlu pełnym gorącej wody, przykryj pokrywą na wierchu, przyłóż ognia, zagotuj aż się śmietana zsiądzie, day ciepło.

Źródła drukowane i literatura

Ciundziewicka Anna, *Gospodyni litewska czyli Nauka utrzymywania porządku domu tudzież hodowania i utrzymywania bydła ptastwa i innych żywiołów*, Wilno: Nakładem i drukiem J. Zawadzkiego, 1876.

- Kitowicz Jerzy, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Wrocław: Ossolineum, 1970.
- Krusiński Thadeusz, *Pragmatographia de legitimo usu Ambrozji Tureckiej, to iest: Opisanie sposobu należytego zażywania Kawy Tureckiej*, Warszawa: W Drukarni Mitzlerowskiej Korpusu Kadetów J. K. Męci; 1769.
- Wielądko Wojciech Wincenty, *Kucharz doskonały*, Warszawa: Nakładem i Drukiem Michała Grölla, 1786.
- Borowik Przemysław, *Jurydyki miasta Grodna w XV–XVIII wieku. Stanowy podział nieruchomości*, Supraśl: Collegium Suprasliense, 2005, p. 19.
- Kościałkowski Stanisław, *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. 1–2, Londyn: Wydawnictwo Społeczności Akademickiej Uniwersytetu Stefana Batorego w Londynie, 1970–1971.
- Morozow Waleryj, Cechy klasycyzmu w planach posiadłości królewskich ekonomii grodzieńskiej końca XVIII wieku, in: *Klasycyzm i klasycyzmy. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Warszawa, listopad 1991*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1994.
- Rum Leszek, *Kawa, legenda, historia, anegdota – receptariusz*, Wrocław: Wydawnictwo w Kolorach Tęczy, 2000.
- Szymański Stanisław, Bośniacy w Grodnie końca XVIII w., in: *Rocznik Białostocki*, 1981, p. 151–167.
- Toussaint-Samat Maguelonne, *Historia naturalna i moralna jedzenia*, Warszawa: W. A. B., 2000.
- Wendland Ewa, *Kawa, herbata i czekolada. Nowe napoje w osiemnastowiecznej Rzeczypospolitej – ich wpływ na życie codzienne*, Toruń: Dom Wydawniczy Duet, 2008.
- Бродель Фернан, *Материальная цивилизация, экономика и капитализм XV–XVIII в.*, т. 1, *Структуры повседневности: возможное и невозможное*, Москва: Прогресс, 1986.
- Габрусь Тамара В., Гродзенскія корчмы, in: *Архітэктура Беларусі: Энцыклапедычны даведнік*, Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993.
- Гардзееў Юры, *Магдэбургская Гародня*, Гародня-Вроцлаў: Wroclawska Drukarnia Naukowa PAN, 2008.
- Калнин В., Городница – городской ансамбль XVIII в., in: *Строительство и архитектура Белоруссии*, 1988, № 4, с. 34–36.
- Квитницкая Е., Строительство Тизенгауза в Гродно, in: *Архитектурное наследство*, 1958, № 11, с. 21–42.

PIRMOJI KAVINĖ GARDINĖ

NATALIA SLIŽ

Tyrėjų dėmesį patraukė kavos istorija kaip kasdienio gyvenimo istorijos dalis. Tačiau istoriografijoje rašant apie kavos vartojimą Gardinė esama tik užuominų, kad ten buvęs *kafenbauzas* (vok. *Kaffenhaus*), t. y. kavinė. Nėra žinoma, kuriais tiksliai metais į Gardiną buvo atvežta kava. Tačiau XVIII a. antrojoje pusėje kavos gėrimo kultūra jau pasiekė miestą. Tai buvo susiję su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdininko Antano Tyzenhauzo veikla, su pramoninio rajono įsteigimu Horodnicos priemiestyje. Tiksliai kavinės įkūrimo data nėra žinoma. Numanu, jog tai galėjo įvykti XVIII a. 7-ajame dešimtmetyje. *Kafenbauzas* buvo pažymėtas 1780 m. Horodnicos plane. Tai buvo medinis pastatas. 1795 m. jame įsikūrė karčema. Iki šių dienų šis pastatas neišliko.

Reikšminiai žodžiai: Gardino kavinė, kavos gėrimo kultūra.